

การพัฒนาสังคมคุณธรรมต้นแบบเชิงพุทธในอำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์*

DEVELOPMENT OF A BUDDHIST MODEL MORAL SOCIETY IN LOM SAK DISTRICT, PHETCHABUN PROVINCE

สรารุณย์ วิจิตรปัญญา, พระครูสิริพัชรโสภิต, และพระปริยัติพัชรภรณ์

Sarawut Vijitpanya, Phrakrusiripatcharasopit and Phra Pariyatipacharaporn

วิทยาลัยสงฆ์พ้อขุนผาเมือง เพชรบูรณ์

Pho Khun Pha Muang Buddhist College, Phetchabun

E-mail: Sarawut.Vij@mcu.ac.th

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์ คือ 1) เพื่อศึกษาสภาพชุมชนในอำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ 2) เพื่อศึกษารูปแบบการสร้างเครือข่ายชุมชนคุณธรรม ในอำเภอหล่มสัก จังหวัด เพชรบูรณ์ และ 3) เพื่อศึกษาการพัฒนารูปแบบการสร้างเครือข่ายชุมชนคุณธรรมต้นแบบเชิงพุทธ ในอำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ รูปแบบวิธีวิจัยเป็นรูปแบบการวิจัยเชิงคุณภาพ ผู้วิจัยทำการศึกษาค้นคว้าและรวบรวมข้อมูลจากเอกสารที่เกี่ยวข้อง จากนั้นจึงได้ลงพื้นที่เก็บข้อมูลภาคสนามแบบสัมภาษณ์เชิงลึกกลุ่มเป้าหมาย 4 กลุ่ม จำนวน 30 รูป/คน แล้วนำมาเขียนเชิงพรรณนา

ผลการวิจัยพบว่า สภาพชุมชนในอำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ จากการวิเคราะห์ข้อมูลผลการวิจัยพบว่า 1) ด้านอาชีพ คือเกษตรกรรม ทำนา ทำสวน ทำไร่ และเลี้ยงสัตว์ 2) ด้านประเพณี รักษาประเพณีฮีตสิบสองคองสิบสี่ 3) ด้านวัฒนธรรม ชุมชนแต่งกายผ้าไหมไทยท้องถิ่นในงานบุญประเพณีต่าง ๆ และ 4) ด้านเศรษฐกิจ ใช้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาเป็นต้นแบบ

รูปแบบการสร้างเครือข่ายชุมชนคุณธรรม จากผลการวิจัยพบว่า 1) รูปแบบการทำกิจกรรม โดยใช้พลัง “บวร” คือ หลักพุทธธรรม หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง และ หลักอนุรักษ์วัฒนธรรม 2) สร้างเครือข่ายชุมชนคุณธรรมเชิงพัฒนา ช่วยเหลือพึ่งพากัน 3) กิจกรรมของเครือข่าย มีปลูกต้นไม้ร่วมกันในวันสำคัญ และ 4) มีเป้าหมายวิสัยทัศน์ร่วมกันในการสร้างเครือข่าย โดยมีโครงการคุณธรรมต้นแบบในการสร้างเครือข่ายชุมชนคุณธรรม

การพัฒนารูปแบบการสร้างเครือข่ายชุมชนคุณธรรมต้นแบบเชิงพุทธ ผลการวิจัยพบว่า 1) หลักการพัฒนา 2) วิธีการดำเนินการ คือ ปรับทุกข์ ผูกมิตร พิชิตคู่ขัดแย้ง โดยสร้างกิจกรรมเครือข่ายและขายของออนไลน์ในช่วงโควิด-19 การฝึกอานาปานสติ มีสติมากขึ้นเสริมสร้างสุขภาพปอดให้แข็งแรง ลดความเครียด ควบคุมอารมณ์สามารถจัดการปัญหาต่าง ๆ ได้ดี หลักสังคหวัตถุ 4 คือ การแบ่งปัน วาจาสุภาพ การช่วยเหลือกัน และวางตนเสมอต้นเสมอปลาย และหลักเบญจศีล-เบญจธรรม คือ มีเมตตากรุณา มีสัมมาอาชีพ สำรวมในกาม จริ่งใจต่อกัน ลดละเลิกของมีนเมาโดยมีโครงการคุณธรรมต้นแบบเป็นหลัก

คำสำคัญ: การพัฒนาสังคม; สังคมต้นแบบคุณธรรม; เครือข่ายชุมชนคุณธรรม

ABSTRACT

This research, has the following objectives: 1) to study the community conditions in Lom Sak District, Phetchabun Province, 2) to study the model of creating a moral community network in Lom Sak District, Phetchabun Province, and 3) to study the development of a Buddhist-oriented model for creating an exemplary moral community network in Lom Sak District, Phetchabun Province. The research methodology was qualitative research. The researcher studied, explored, and collected data from related documents, and then conducted field data collection through in-depth interviews with four target groups, totaling 30 persons/individuals, and then wrote descriptively.

The research results found that the community conditions in Lom Sak District, Phetchabun Province, from the data analysis, found that 1) in terms of occupation, there were agriculture, rice farming, gardening, plantation farming, and animal husbandry, 2) in terms of tradition, the tradition of *Heet Sib Song Khlong Sib Si* was preserved, 3) in terms of culture, the community wore local Thai silk in various merit-making festivals, and 4) in terms of economy, the Sufficiency Economy Philosophy was used as a model.

The model of creating a moral community network from the research results found that 1) the model of doing activities by using the power of “Bor worn,” which is Buddhist principles, the Sufficiency Economy Philosophy, and the principles of cultural conservation, 2) creating a moral community network in a developmental way, helping and depending on each other, 3) activities of the network included planting trees together on important days, and 4) there was a shared vision and goal in creating the network, with the moral prototype project as the model for creating the moral community network.

The development of the Buddhist-oriented model for creating an exemplary moral community network, the research results found that 1) the principle of development, 2) the method of operation was to console grievances, build friendships, and resolve conflicts by creating network activities and selling products online during COVID-19, practicing Anapanasati, having more mindfulness, strengthening lung health, reducing stress, controlling emotions, and being able to manage problems well, the principle of Sangahavatthu Four, which is sharing, gentle speech, helping each other, and consistency, and the principle of the Five Precepts–Five Virtues, which are compassion, right livelihood, restraint in sensuality, honesty with each other, and abstaining from intoxicants, with the moral prototype project as the main principle.

Keywords: Social Development; Moral Model Society; Moral Community Network

บทนำ

การพัฒนาของประเทศมุ่งเน้นพัฒนาความเจริญทางวัตถุเป็นสำคัญ ไม่มีแนวทางการพัฒนาที่เป็นตัวของตัวเองเดินตามหลังการพัฒนาแบบตะวันตก เป็นการพัฒนามีลักษณะแบบเรียบง่าย คือ จะมุ่งเน้นความเจริญทางด้านเศรษฐกิจ เป็นส่วนใหญ่ จึงก่อให้เกิดความเหลื่อมล้ำระหว่างเมืองต่าง ๆ จึงเกิดช่องว่างระหว่างรายได้ของประชาชนมากขึ้นเรื่อย ๆ ทำให้ชนบทไม่ได้รับการพัฒนาและขยายตัวในด้านใดเลย จะเห็นว่าตาม

แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 10 แก่นแกนของการพัฒนาอยู่ที่การพัฒนาคนให้มีคุณธรรม และจริยธรรม ควบคู่กับการพัฒนาการเรียนรู้ของคนทุกกลุ่ม ทุกวัย ตลอดชีวิต จนมีภูมิคุ้มกันพร้อมเผชิญการเปลี่ยนแปลง และก้าวสู่สังคมฐานความรู้ (ธีระวุฒิ อรุณเวช, 2544) ซึ่งจะเห็นได้ว่าการพัฒนาในระบบเมืองนั้นจะเป็นการพัฒนาอย่างรวดเร็วมีความหลากหลายทางด้านวัตถุ เพราะมีความพร้อมที่จะรองรับความเจริญที่เข้ามา จึงทำให้มีความเจริญเติบโต มีความก้าวหน้า ในด้านต่าง ๆ และเป็นไปอย่างรวดเร็ว แตกต่างกับชนบทที่มีระบบการพัฒนาในรูปแบบที่ค่อยเป็นค่อยไปมีงบประมาณไม่เพียงพอจึงทำให้เสียเปรียบ และเสียโอกาสในการรับเอากระบวนการพัฒนา และความเจริญใหม่ ๆ เข้าสู่ชนบท ส่งผลให้เกิดการย้ายแรงงานจากชนบทสู่เมืองอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ทำให้แรงงานคนรุ่นหนุ่มสาวที่เป็นกำลังสำคัญที่จะพัฒนาชนบทต่อไปกลับต้องไปขายแรงงานในเมืองใหญ่ เพื่อแลกกับเงินเดือน เพื่อนำมาตอบสนองความต้องการทางด้านวัตถุที่โหมกระพือความอยากไม่มีที่สิ้นสุดจากสื่อทุกประเภท ทั้งสื่อวิทยุ โทรทัศน์ จักรยานยนต์ สร้างบ้านหลังใหญ่ ทีวี ตู้เย็น เครื่องอำนวยความสะดวกสารพัด แม้จะยังไม่สามารถซื้อด้วยเงินสด ก็ต้องครอบครองด้วยการใช้เครดิตสินเชื่อประเภทต่าง ๆ ก็เอา จนเป็นที่มาของการเป็นหนี้เป็นสินล้นพ้นตัวไปทั่วชุมชน ด้วยการพัฒนาที่มุ่งแต่เสพติดวัตถุนิยม จนลืมนึกถึงความสำคัญทางด้านจิตวิญญาณ รวมถึงค่านิยมที่พากันยกย่องแต่ความร่ำรวย คนที่มีฐานะเงินทองมาก ๆ จะกลายเป็นที่ยอมรับและเป็นที่เคารพนับถือ โดยไม่รู้เลยว่าเขาร่ำรวยมาเพราะเหตุใด จึงเป็นที่มาของการแข่งขันกันร่ำรวยเพียงอย่างเดียว ใครมีเงินหน้าเกินตาคนอื่นก็จะเป็นที่อิจฉาริษยาของคนอื่น ทำให้บรรยากาศอันอบอุ่น เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ มีน้ำใจต่อกัน มีความจริงใจต่อกัน ขาดหายไปจากชุมชนชนบท แม้ด้านศาสนาที่มีการกำหนดให้รัฐส่งเสริม และสนับสนุนการบูรณาการศาสนาธรรมเข้ามามีส่วนในการพัฒนาคุณภาพชีวิตด้วย ดังปรากฏความรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.2560 มาตรา 67 “รัฐพึงอุปถัมภ์พระพุทธศาสนาและศาสนาอื่น ในการอุปถัมภ์และคุ้มครองพระพุทธศาสนาอันเป็นศาสนาที่ประชาชนชาวไทยส่วนใหญ่นับถือมาช้านาน รัฐพึงส่งเสริมและสนับสนุนการศึกษาและการเผยแผ่หลักธรรมของพระพุทธศาสนาเถรวาท เพื่อให้เกิดการพัฒนาจิตใจและปัญญา และต้องมีมาตรการและกลไกในการป้องกันมิให้มีการบ่อนทำลายพระพุทธศาสนาไม่ว่าในรูปแบบใด และพึงส่งเสริมให้พุทธศาสนิกชนมีส่วนร่วมในการดำเนินมาตรการหรือกลไกดังกล่าวด้วย” (กลุ่มงานพัฒนากฎหมาย สำนักกฎหมาย สำนักงานเลขาธิการวุฒิสภา ปฏิบัติหน้าที่สำนักงานเลขาธิการสภานิติบัญญัติแห่งชาติ, 2560)

สำหรับประเทศไทยมีการกำหนดนโยบายเมืองน่าอยู่ ชุมชนน่าอยู่ไว้ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจ และสังคมแห่งชาติฉบับที่ 12 สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเมืองแห่งชาติ ซึ่งเป็นหน่วยงานภายในสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจ และสังคมแห่งชาติได้ประมวลความคิดที่มีผู้ศึกษาไว้ และสรุปความหมายว่า เมืองน่าอยู่ และชุมชนน่าอยู่ หมายความว่า ชุมชนที่อยู่อาศัยทั้งในเขตเมือง และชนบทที่มีสภาพแวดล้อม และคุณภาพชีวิตที่ดี มีสังคมที่เอื้ออาทร มีชุมชนเข้มแข็งมีความสะดวกสบายปลอดภัยในชีวิต และทรัพย์สิน มีระบบเศรษฐกิจดี มีมั่นคง มีวัฒนธรรม และจิตวิญญาณเป็นเอกลักษณ์ของเมือง และชุมชนการพัฒนาตามแนวคิดหลักนี้ก่อให้เกิดปัญหาต่าง ๆ เช่นด้านจริยธรรม ที่มีความผิดต่อสังคมส่วนรวม และในท่ามกลางความขัดสนที่จะแก้ปัญหาในการพัฒนาตามแบบแผนของตะวันตกนี้ มีนักวิชาการต่าง ๆ ได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาที่เน้นความเป็นตะวันออก รูปแบบการสร้างเครือข่ายชุมชนคุณธรรม คือการพัฒนาด้านจิตใจ และวัตถุไปพร้อม ๆ กัน

พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต) กล่าวว่า เป้าหมายของการพัฒนา คือ การให้ทุกคนได้พ้นจากความทุกข์ทั้งทางกายและทางจิตใจ โดยการให้ความสำคัญกับความสุขทางจิตใจอันเกิดจากความมีอิสรภาพที่ทุกคนสามารถพึ่งตนเองได้ จึงทำให้ทุกคนในสังคมมีความเข้มแข็ง ซึ่งเป็นการพัฒนาประการหนึ่งในบรรดาตัวชี้วัด 4 ประการ คือ พัฒนากาย พัฒนาศีล พัฒนาจิต สุดท้ายต้องพัฒนาปัญญา (พระธรรมปิฎก, (ป.อ.

ปยุตโต), 2537) คือ การที่ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับเรื่องนั้น ๆ ได้เสียสละทรัพยากรส่วนตัว เช่น ความคิด ความรู้ ความสามารถ แรงทำ ร่วมตัดสินใจ ร่วมวางแผน ร่วมปฏิบัติ ร่วมรับผลประโยชน์ และร่วมติดตามผล โดยกระบวนการดังกล่าวเป็นการดำเนินการโดยประชาชนองค์กรชุมชนพื้นฐานการพึ่งพาตนเองของชุมชนให้มากที่สุด (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), 2544)

เนื่องจากพลังกลุ่มจะเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้การพัฒนาในด้านต่าง ๆ บรรลุผลสำเร็จตามความมุ่งหมายได้ โดยการเผยแพร่หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาสู่ชุมชน และประชาชนจะต้องเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการอย่างมีอิสระ รูปแบบการสร้างเครือข่ายชุมชนคุณธรรม และการทำงานต้องเน้นในรูปกลุ่มหรือองค์กรชุมชนที่มีวัตถุประสงค์ในการเข้าร่วมอย่างชัดเจน เนื่องจากพลังกลุ่มจะเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้งานพัฒนาต่าง ๆ บรรลุผลสำเร็จตามความมุ่งหมายได้ โดยการนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาใช้ในการพัฒนาชุมชนด้วย เมื่อแก้ปัญหาทุกอย่างได้แล้วก็จะทำให้ชุมชนน่าอยู่เจริญก้าวหน้าอย่างสงบสุขยั่งยืน หากได้นำเอาหลักพุทธธรรม เช่น หลักสังคหวัตถุ ๔ มาเป็นธงในการพัฒนาชุมชนก็จะทำให้เป็นการพัฒนาที่ยั่งยืน และทำให้ชุมชนมีแต่รอยยิ้ม และมีแต่ความสุขความเจริญอย่างยั่งยืนตลอดไป

จากเหตุผลดังกล่าวมาข้างต้น ผู้วิจัยมีความสนใจที่จะศึกษาการพัฒนารูปแบบการสร้างชุมชนคุณธรรมต้นแบบเชิงพุทธในอำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาสภาพชุมชนในอำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ เพื่อศึกษารูปแบบการสร้างชุมชนคุณธรรม ในอำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ และเพื่อเสนอการพัฒนารูปแบบการสร้างเครือข่ายชุมชนคุณธรรมต้นแบบเชิงพุทธ ในอำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ ในการพัฒนารูปแบบการสร้างเครือข่ายชุมชนคุณธรรมต้นแบบเชิงพุทธ อันเป็นเหตุทำให้ประเทศชาติมีความเจริญรุ่งเรือง และพัฒนาต่อไป

วัตถุประสงค์ในการวิจัย

1. เพื่อศึกษาสภาพชุมชนในอำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์
2. เพื่อศึกษารูปแบบการสร้างเครือข่ายชุมชนคุณธรรม ในอำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์
3. เพื่อศึกษาการพัฒนารูปแบบการสร้างชุมชนคุณธรรมต้นแบบเชิงพุทธ ในอำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์

วิธีดำเนินการวิจัย

รูปแบบวิธีวิจัยในครั้งนี้เป็นการวิจัยโดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยด้วยกัน 3 แบบ คือ 1) การวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary research) การวิจัยในลักษณะนี้ผู้วิจัยจะศึกษาข้อมูลเอกสารที่ผู้วิจัยเก็บข้อมูลแล้ว 2) การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research) ผู้วิจัยนำแบบสัมภาษณ์ ไปสัมภาษณ์กลุ่มพื้นที่หลัก กลุ่มเครือข่ายชุมชนคุณธรรม ที่เกี่ยวกับการสร้างเครือข่ายชุมชนคุณธรรมต้นแบบเชิงพุทธ ในอำเภอหล่มสัก และ 3) แบบเชิงปฏิบัติการ (Action research) ผู้วิจัยจะใช้กระบวนการเชิญชวนตัวแทน พระสงฆ์ นักวิชาการ/ผู้เชี่ยวชาญ ผู้นำชุมชน ประชาชนทั่วไป สนทนากลุ่ม (Focus Group) เพื่อกำหนดการสร้างสังคมคุณธรรมต้นแบบเชิงพุทธในอำเภอหล่มสัก โดยเป็นลักษณะของเครือข่าย และมีขั้นตอนดังนี้

1. การวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary research) ผู้วิจัยได้ศึกษาหลักแนวคิดทฤษฎีต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาครั้งนี้ เพื่อใช้เป็นกรอบแนวคิดในการศึกษาและประกอบการอธิบายโดยศึกษาจาก

1) ศึกษาค้นคว้าและรวบรวมข้อมูล จากคัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา ตำราวิชาการ และเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2) ศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้องที่มีผู้ศึกษาไว้ในแง่มุมต่าง ๆ บทความ วารสาร สืบค้นหาข้อมูลจากสื่ออิเล็กทรอนิกส์ และมีการศึกษาทบทวนเอกสารต่าง ๆ ได้แก่ สารนิพนธ์ วิทยานิพนธ์ รายงานการวิจัย บทความและเอกสารทางวิชาการ เอกสารจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งจากภาครัฐและเอกชน

2. การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ผู้วิจัยทำการศึกษาค้นคว้าและรวบรวมข้อมูลจากเอกสารที่เกี่ยวข้อง เพื่อนำมากำหนดเป็นคำถามในการวิจัย จากนั้นจึงได้ลงพื้นที่เพื่อเก็บข้อมูลภาคสนามแบบสัมภาษณ์ (Interview) ซึ่งเป็นเครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา และรวบรวมข้อมูล โดยใช้การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) สำหรับประชากรผู้ให้ข้อมูล โดยมีเนื้อหาสำคัญ เช่น แนวคิดการสร้างชุมชนเข้มแข็ง แนวคิด และทฤษฎีเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมแนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการสร้างเครือข่าย แนวคิดทฤษฎีและหลักการการดำเนินชีวิต แนวคิดการสร้างสังคมคุณธรรมในพระพุทธศาสนา หลักการสร้างเครือข่ายชุมชนคุณธรรมในพระพุทธศาสนา หลักธรรมที่ใช้ในการพัฒนาคุณภาพชีวิต หลักธรรมที่เป็นปทัศย์ต่อการสร้างชุมชน หลักธรรมการสร้างเครือข่ายชุมชนคุณธรรมในพระพุทธศาสนา สภาพปัจจุบันและปัญหาชุมชนในอำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ และท่าทีและมุมมองของบุคคลและผู้บริหารองค์กรที่เกี่ยวข้องต่อการพัฒนารูปแบบการสร้างเครือข่ายชุมชนคุณธรรมต้นแบบเชิงพุทธ ในอำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์

3. การวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) โดยการลงพื้นที่สำรวจชุมชนคุณธรรมต้นแบบเชิงพุทธ ในอำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์จากอดีตจนปัจจุบัน เพื่อหาข้อมูลเกี่ยวกับองค์ความรู้พื้นที่ศึกษาการพัฒนาแบบการสร้างเครือข่ายชุมชนคุณธรรมต้นแบบเชิงพุทธในอำเภอหล่มสัก ที่จะนำมาสังเคราะห์ให้ได้ข้อมูลที่ชัดเจน แล้วนำไปสร้างเป็นศึกษาการพัฒนาแบบการสร้างเครือข่ายชุมชนคุณธรรมต้นแบบเชิงพุทธ ในอำเภอหล่มสัก โดยเน้นการทำงานวิจัยมีส่วนร่วม (Participatory Action Research-PAR) มีขั้นตอน ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 ร่วมกันศึกษาและวิเคราะห์ปัญหาเกี่ยวกับสังคมและวัฒนธรรม การจัดลำดับความสำคัญและความต้องการในการพัฒนาชุมชนคุณธรรมต้นแบบเชิงพุทธ โดยเน้นให้ประชาชนได้เรียนรู้วิถีชีวิตคนในสังคม และทรัพยากรธรรมชาติ เพื่อใช้เป็นข้อมูลเบื้องต้นในการทำงานวิจัยในการพัฒนาการสร้างเครือข่ายชุมชนคุณธรรมต้นแบบเชิงพุทธในอำเภอหล่มสัก

ขั้นตอนที่ 2 ร่วมกันวางแผน คัดเลือกชุมชน และมาอภิปรายแสดงความคิดเห็นร่วมกันเพื่อกำหนดนโยบายและวัตถุประสงค์ของโครงการ เพื่อการวิจัย

ขั้นตอนที่ 3 ร่วมกันดำเนินการพัฒนา หรือเป็นขั้นตอนสร้างเครือข่ายชุมชนคุณธรรมต้นแบบเชิงพุทธในอำเภอหล่มสัก โดยการสนับสนุนจากภาครัฐและเอกชน

ขั้นตอนที่ 4 ร่วมกันติดตามผลงานในชุมชนคุณธรรมต้นแบบเชิงพุทธในอำเภอหล่มสัก

ขั้นตอนที่ 5 ร่วมกันประเมินผลการพัฒนาชุมชนคุณธรรมต้นแบบเชิงพุทธในอำเภอหล่มสัก และนำข้อมูลเกี่ยวข้องได้มีโอกาสเข้าร่วมในการสร้างสังคมคุณธรรมต้นแบบเชิงพุทธ ทั้งในด้านการพัฒนาและร่วมกับชุมชน ซึ่งก่อให้เกิดรากฐานแห่งความยั่งยืนสืบไป

สรุปผลการวิจัย

การพัฒนาแบบการสร้างสังคมคุณธรรมต้นแบบเชิงพุทธ ในอำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ จากที่ผู้วิจัยได้ทำวิจัยตามกระบวนการวิจัยแล้ว อำเภอหล่มสักได้นำหลักการพัฒนาในการสร้างสังคมคุณธรรมต้นแบบบ้านฝางมาใช้เป็นหลักพัฒนาประชาชน และมีความเข้าใจเกี่ยวกับกระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนพัฒนาแบบการสร้างเครือข่ายได้ ดังนี้

1. หลักการของการพัฒนา ใช้หลัก 3 ประการ คือ 1) หลักพุทธธรรม 2) หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง 3) หลักการสืบสานและอนุรักษ์ขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมท้องถิ่น ถือเป็นศูนย์กลาง

ของการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมของชุมชน โดยมีหน่วยงานภาครัฐเป็นพี่เลี้ยง เพื่อนำไปสู่ชุมชนคุณธรรมที่เข้มแข็งพึ่งพาตนเองได้ สามารถแก้ไขปัญหาต่างได้ด้วยชุมชนเอง มีหลักธรรมทางศาสนาเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตเป็นเครื่องมือยึดเหนี่ยวจิตใจให้ปฏิบัติในสิ่งที่ถูกต้องดีงามอยู่ร่วมกันอย่างความเป็นอยู่ที่ดี มีความสุข มีคุณธรรม ห่างไกลยาเสพติด

2. วิธีการดำเนินการ ด้วยวิธีการ 3 ประการ คือ 1) ปรับทุกข์ แลกเปลี่ยนเรียนรู้ปัญหา 2) ผูกมิตร มีส่วนร่วมการแก้ไขปัญหา และ 3) พิชิตคู่ขัดแย้ง แก้ไขปัญหาร่วมกันในสถานการณ์การระบาดของโควิด-19 ก็คือการฝึกอานาปานสติ หรือการฝึกดูลมหายใจ ทำให้มีสติมากขึ้นแล้ว ช่วยเสริมสร้างสุขภาพปอด และการฝึกสมาธิยังช่วยให้การทำงานของสมองดีขึ้น ช่วยลดความกังวล ความเครียด ที่สำคัญจะช่วยให้เราสามารถควบคุมอารมณ์ ส่งผลให้เราสามารถจัดการปัญหาต่าง ๆ ได้ดีขึ้นด้วย สมาชิกชุมชนคุณธรรมประกาศเจตนารมณ์เป็นชุมชนคุณธรรมที่สงบสุข จัดทำแผนพัฒนาชุมชน ดำเนินการตามแผนและติดตามประเมินผล พร้อมทั้งได้เรียนเชิญวิทยากรจากสำนักงานวัฒนธรรมอำเภอและจังหวัดมาให้ความรู้ นำการสื่อสารเทคโนโลยีในยุคปัจจุบันมาใช้ เพื่อให้เกิดประโยชน์ให้มากที่สุด ด้วยการตั้งกลุ่มไลน์ในการติดต่อสื่อสารกันในการสร้างเครือข่ายชุมชนคุณธรรมต้นแบบเชิงพุทธ เพื่อให้ง่ายต่อการติดต่อและประชาสัมพันธ์งาน และกิจกรรมต่าง ๆ เช่น โครงการ 1) เยี่ยมญาติโยมยามเย็น 2) เยี่ยมญาติโยมยามพระอาทิตย์ขึ้น 3) บิณฑบาตสังฆาร 4) คุณธรรมชุมชนต้นแบบ กิจกรรมทางพระพุทธศาสนา เช่น การทอดเทียนโสมช่วงเข้าพรรษา มีการประกวดสัณฐาน/ประกวดร้องเพลงลูกทุ่ง แข่งขันจุดโคมไฟ กิจกรรมร่วมปลูกต้นไม้ตามวันสำคัญ เช่น วันที่ 5 ธันวาคม และ 12 สิงหาคม กิจกรรมงานเทศกาลสงกรานต์ ปีใหม่ มีการแจกของใช้ต่าง ๆ กิจกรรมปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมสมาชิกของเครือข่าย กิจกรรมปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมให้เยาวชนของเครือข่าย

3. หลักเกณฑ์เลือกชุมชน ชุมชนต้องมีความพร้อม จุดเด่น จุดด้อย ศักยภาพของผู้นำ 3 องค์ คือ บ้าน วัด โรงเรียน โดยมีใช้หลัก 4 ก. คือ กรรมการ กฎระเบียบ กองทุน กิจกรรม เลือกบุคคลและชุมชนที่มีความรู้ความสามารถในด้านต่าง ๆ เป็นผู้นำหรือเชี่ยวชาญการพัฒนาในด้านต่าง ๆ เช่น ด้านการศึกษา ศาสนา วัฒนธรรม อาชีพต่าง ๆ ให้ความสำคัญและปฏิบัติต่อระเบียบของชุมชนอย่างเคร่งครัดและปฏิบัติต่อกฎระเบียบของวัดอย่างเข้มงวดเช่นกัน เคารพกฎหมายของบ้านเมือง และเคารพเสียงส่วนใหญ่ และรับฟังเสียงส่วนน้อยด้วยเช่นกัน

4. หลักพุทธธรรมในการสร้างเครือข่ายชุมชนคุณธรรม

1) หลักสังคหวัตถุ 4

ทาน การให้ การเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ การแบ่งปัน การเสียสละ การบริจาคปัจจัยสิ่งของสนับสนุนโครงการชุมชนคุณธรรมต้นแบบ เป็นทุนเพื่อนำมาซื้อของไปร่วมบริจาคในกิจกรรมของชุมชนด้วยจิตใจอันบริสุทธิ์ดีงามเพื่อบูชาแด่พระรัตนตรัย และบิดามารดาผู้มีพระคุณทั้งหลาย เช่น โครงการ 1) เยี่ยมญาติโยมยามเย็น 2) เยี่ยมญาติโยมยามพระอาทิตย์ขึ้น 3) บิณฑบาตสังฆาร เป็นการให้ขวัญกำลังใจญาติโยมในยามมีทุกข์และลำบากทางกายและใจ ชุมชนรู้จักแบ่งปัน เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่กันและกันมากขึ้น

ปิยวาจา วาจาสุภาพ หรือเป็นการพูดจาด้วยหลักการและเหตุผล ประสานงานด้วยวาจาเป็นที่รัก และการให้กำลังใจกัน การแสดงออกถึงความห่วงใยด้วยการไม่โกหกพูดเท็จ พูดจาด้วยความอ่อนน้อม ถ่อมตน พูดแต่สิ่งดีมีประโยชน์สร้างสรรค์ด้วยเหตุด้วยผลทั้งต่อตนเองและผู้อื่นอยู่ร่วมกันอย่างรู้จักสามัคคี ถามข่าวคราว พูดให้กำลังใจญาติโยมในยามมีทุกข์ และลำบากทางกายและใจ ชุมชนมีสติกับการพูดมากขึ้น

อัตถจริยา การช่วยเหลืออนุเคราะห์และทำงานสร้างสรรค์สิ่งดีมีประโยชน์ระหว่างกัน มีความประพฤติตนให้เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม มีการโน้มน้าวชักชวนเยาวชนลูกหลานเข้าร่วมกิจกรรมของวัดอยู่เป็นประจำเพื่อให้เขาได้ซึมซับสิ่งดี ๆ เพื่อกล่อมเกลายุบนิสัยใจคอให้อยู่ในศีลธรรมความดีงาม เช่น โครงการ 1)

เยี่ยมญาติโยมยามเย็น 2) เยี่ยมญาติโยมยามมรณะ 3) บิณฑบาตสังฆจร 4) คุณธรรมชุมชนต้นแบบ กิจกรรมทางพระพุทธศาสนา เช่น การทอดเทียนโฮมช่วงเช้าพรรษา มีการประกวดสรภัญญะ/ประกวดร้องเพลงลูกทุ่ง แข่งขันจุดโคมไฟ กิจกรรมร่วมปลูกต้นไม้ตามวันสำคัญ เช่น วันที่ 5 ธันวาคม และ 12 สิงหาคม เยาวชนไม่หมกมุ่นกับสื่อออนไลน์เกิน รู้จักใช้เวลาให้เกิดประโยชน์มากขึ้น

สมานัตตา ความมีตนเสมอต้นเสมอปลาย การแสดงตนผูกสัมพันธ์มิตรไมตรีจิต เป็นกัลยาณมิตรกับทุกคนในชุมชน ยิ้มแย้มแจ่มใสทักทายทุกครั้งที่พบเจอกัน ให้ความเคารพนับถือ ซึ่งกันและกัน มีสัมมาคารวะต่อผู้หลักผู้ใหญ่ รู้จักอ่อนน้อมถ่อมตน รู้จักที่ต่ำที่สูง ตลอดจนการให้ความสำคัญกับทุกคนในชุมชนไม่เลือกที่รักมักที่ชัง คนจนคนรวยก็เสมอเหมือนกันหมด อยู่กันอย่างสมัคปรองดองกันฉันท์พี่น้อง เช่น กิจกรรมงานเทศกาลสงกรานต์ ปีใหม่ มีการแจกของใช้ต่าง ๆ กิจกรรมปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรม สมาชิกของเครือข่าย กิจกรรมปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมให้เยาวชนของเครือข่าย ชุมชนรู้จักอ่อนน้อมถ่อมตน

2) หลักเบญจศีล-เบญจธรรม

เว้นจากการฆ่าสัตว์ ใช้หลักเมตตากรุณา อบรม สัจจะ เทศนา สนทนา จัดทำป้ายประชาสัมพันธ์ และเสียงตามสายการปลูกจิตสำนึกให้กับชุมชนด้วยการงดทำร้ายสัตว์ใหญ่ในวันพระ และงานบุญประเพณีต่าง ๆ เช่น งานบวช หรืองานแต่ง ชุมชนรู้การให้อภัยไม่มุ่งร้ายทำลายชีวิตสัตว์อื่น ๆ รักษาศีล 5 มากขึ้นช่วยกันรณรงค์ทำการสื่อสารประชาสัมพันธ์ในด้านต่าง ๆ

เว้นจากการลักทรัพย์ ใช้หลักสัปปะวาจาชีพ ให้ชุมชนมีอาชีพสุจริต มีกฎระเบียบของชุมชน กฎหมายบ้านเมือง ป้ายประชาสัมพันธ์โทษ มีข้อตกลงในชุมชนในการลงโทษของผู้มีพฤติกรรมลักทรัพย์ ติดตั้งหลอดไฟฟ้าให้สว่างทั้งหมู่บ้าน ชุมชนมีอาชีพสุจริตมากขึ้น ชุมชนช่วยกันรักษากฎระเบียบในชุมชน

เว้นจากการประพฤติดินาการ การสำรวมในกาเม ไม่หมกมุ่นเรื่องเพศ ไม่ผิดผี ผิดเมียคนอื่น ผลเสียของการนอกใจคู่ครองของตน การแต่งเสื้อผ้าไม่ล่อแหลมต่อการยั่วอารมณ์ทางเพศ ออกกฎระเบียบข้อบังคับและบทลงโทษที่ชัดเจน ชุมชนไม่หมกมุ่นเรื่องเพศผิดศีลธรรม

เว้นจากการพูดเท็จ ใช้หลักสัจจะธรรม มีความซื่อสัตย์ จริงใจต่อกันและกัน พูดจริงทำจริง ไม่โกหกหลอกลวง จัดตั้งกลุ่มสัจจะออมทรัพย์หรือกองทุนสวัสดิการชุมชนต่าง ๆ ในชุมชน ชุมชนมีความซื่อสัตย์จริงใจต่อกันและกัน

เว้นจากการดื่มของมึนเมาสิ่งเสพติด ใช้หลักสติสัมปชัญญะ ด้วยการนิมนต์พระสงฆ์ และให้หน่วยงานภาครัฐมาให้ความรู้ถึงโทษของสิ่งเสพติด เพื่อลด ละ เลิก มีการงดเว้นเครื่องดื่มสิ่งของมึนเมาในงานวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาและทำบุญ เช่น งานบุญอุทิศ งานบวช รณรงค์ประชาสัมพันธ์ให้ประชาชนงดเหล้าเข้าพรรษา ชุมชนลด ละ เลิก และเข้าใจถึงโทษของสิ่งเสพติด ชุมชนให้ความร่วมมืองดเว้นเครื่องดื่มสิ่งของมึนเมาเป็นอย่างดี เป็นการสร้างเครือข่ายชุมชนคุณธรรมต้นแบบเชิงพุทธต่อไป

กล่าวโดยสรุป **วัตถุประสงค์ที่ 1 เพื่อศึกษาสภาพชุมชนในอำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์** จากผลการวิจัยพบว่า ชุมชนในอำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ มีลักษณะของการดำรงชีวิตที่ยึดโยงอยู่กับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาและประเพณีท้องถิ่น ชาวบ้านให้ความสำคัญกับการรักษาขนบธรรมเนียมและวัฒนธรรม พร้อมทั้งยึดถือหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเป็นแนวทางในการประกอบอาชีพและการดำเนินชีวิต หลักการพัฒนาในชุมชนจึงตั้งอยู่บนรากฐาน 3 ประการ ได้แก่ หลักพุทธธรรม หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง และหลักการสืบสานวัฒนธรรมท้องถิ่น โดยมีหน่วยงานภาครัฐทำหน้าที่เป็นพี่เลี้ยงเพื่อสนับสนุนการพัฒนาอย่างมีส่วนร่วม ส่งผลให้ชุมชนมีความเข้มแข็ง สามารถพึ่งพาตนเองได้ และแก้ไขปัญหาต่าง ๆ โดยเฉพาะปัญหาสังคมและปัญหายาเสพติดได้ด้วยพลังของชุมชนเอง

วัตถุประสงค์ที่ 2 เพื่อศึกษารูปแบบการสร้างเครือข่ายชุมชนคุณธรรม ในอำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ ผลการวิจัยชี้ให้เห็นว่าการสร้างเครือข่ายชุมชนคุณธรรมในพื้นที่มีวิธีการดำเนินงานที่สำคัญ 3 ขั้นตอน คือ การปรับทุกข์และแลกเปลี่ยนเรียนรู้ปัญหา การผูกมิตรและร่วมมือกันแก้ไขปัญหา และการพิชิตคู่ขัดแย้งโดยอาศัยความสามัคคีภายในชุมชน โดยเฉพาะในช่วงสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 ชุมชนได้นำแนวทางทางพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้ เช่น การฝึกอานาปานสติและการทำสมาธิ ซึ่งช่วยเสริมสร้างสุขภาพกายและใจ รวมถึงสร้างความสามารถในการจัดการกับปัญหาได้อย่างมีสติ นอกจากนี้ ชุมชนยังได้ประกาศเจตนารมณ์ร่วมเป็นชุมชนคุณธรรม จัดทำแผนพัฒนาชุมชนและติดตามผลอย่างต่อเนื่อง พร้อมทั้งใช้เทคโนโลยีสื่อสาร เช่น กลุ่มไลน์ เพื่อประสานงานและเผยแพร่กิจกรรมได้อย่างทั่วถึง กิจกรรมเด่นที่เกิดขึ้น ได้แก่ โครงการเยี่ยมญาติโยมในยามทุกข์ การบิณฑบาตสังฆจร การจัดกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา เช่น การทอดเทียนโฮม และการประกวดต่าง ๆ ตลอดจนการปลูกต้นไม้ในวันสำคัญ และการจัดงานเทศกาลสำคัญของไทย เช่น ปีใหม่และสงกรานต์ สิ่งเหล่านี้สะท้อนให้เห็นถึงการสร้างเครือข่ายที่มีชีวิตชีวาและเอื้อต่อการพัฒนาคุณธรรมในสังคม

วัตถุประสงค์ที่ 3 เพื่อศึกษาการพัฒนารูปแบบการสร้างชุมชนคุณธรรมต้นแบบเชิงพุทธ ในอำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ ในการพัฒนารูปแบบการสร้างชุมชนคุณธรรมต้นแบบเชิงพุทธ พบว่ามีการกำหนดหลักเกณฑ์การคัดเลือกชุมชน โดยให้ความสำคัญกับความพร้อม ศักยภาพ จุดเด่นและจุดด้อยของแต่ละพื้นที่ รวมทั้งบทบาทของผู้นำในสามองค์กรหลัก คือ บ้าน วัด และโรงเรียน โดยชุมชนต้องปฏิบัติตามหลักการ “4 ก.” ได้แก่ กรรมการ ภาวะเปี่ยม กองทุน และกิจกรรม เพื่อให้การพัฒนามีความต่อเนื่องและมีประสิทธิภาพ ขณะเดียวกัน การสร้างเครือข่ายยังอาศัยหลักพุทธธรรมมาชี้นำ ได้แก่ หลักสังคหวัตถุ 4 ที่เน้นการให้ การพูดจาสุภาพ การช่วยเหลือเกื้อกูล และการปฏิบัติตนเสมอต้นเสมอปลาย เพื่อสร้างความสัมพันธ์อันดีภายในชุมชน นอกจากนี้ยังมีการนำหลักเบญจศีล-เบญจธรรมมาใช้เป็นแนวทาง เช่น การเว้นจากการฆ่าสัตว์ การลักทรัพย์ การพูดเท็จ การประพฤติดมในกาม และการเสพสิ่งมีนเมา สิ่งเหล่านี้ถูกนำไปประยุกต์ใช้ในภาวะเปี่ยมและกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชน เช่น การจัดกลุ่มสัจจะออมทรัพย์ การรณรงค์งดเหล้าเข้าพรรษา และการเผยแพร่ความรู้เรื่องศีลธรรมให้แก่เยาวชน ผลที่เกิดขึ้นคือการก่อรูปของชุมชนคุณธรรมต้นแบบเชิงพุทธที่มีความเข้มแข็งทางจิตใจและสังคม ดำรงชีวิตร่วมกันอย่างสงบสุข และปลูกฝังคุณธรรมให้กับเยาวชนสืบไปในอนาคต

อภิปรายผลการวิจัย

อภิปรายผลจากการวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 จากผลการวิจัยพบว่า ชุมชนในอำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ มีการดำเนินชีวิตที่ยึดโยงกับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาและขนบธรรมเนียมประเพณีท้องถิ่น โดยชาวบ้านให้ความสำคัญกับการรักษาเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมและการเข้าวัดทำบุญ พร้อมทั้งใช้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเป็นแนวทางในการประกอบอาชีพและดำเนินชีวิต หลักการพัฒนาชุมชนจึงตั้งอยู่บนรากฐาน 3 ประการ ได้แก่ หลักพุทธธรรม หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง และหลักการสืบสานวัฒนธรรมท้องถิ่น ทั้งยังได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐในฐานะพี่เลี้ยง ส่งผลให้ชุมชนมีความเข้มแข็งสามารถพึ่งพาตนเองได้ และแก้ไขปัญหาต่าง ๆ โดยเฉพาะปัญหายาเสพติดด้วยพลังของชุมชนเอง

เมื่อประชาชนได้นำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาไปปรับใช้ในการดำเนินชีวิต เช่น การเว้นจากการทำชั่วทั้งทางกาย วาจา และใจ การหมั่นทำความดี และการทำจิตใจให้ผ่องใส ก็ทำให้เกิดการพัฒนาตั้งแต่ระดับครอบครัวจนถึงระดับสังคมรอบข้าง ประชาชนมีความเข้าใจเรื่องบาปบุญคุณโทษมากขึ้น รู้จักเข้าวัดทำบุญ สืบสานประเพณีและวัฒนธรรม สิ่งเหล่านี้ช่วยสร้างภูมิคุ้มกันทางใจและปลูกฝังคุณธรรมให้แก่ชนรุ่น

หลัง อันเป็นการธำรงรักษาความสงบสุขในสังคม แนวคิดดังกล่าวสอดคล้องกับ กระทรวงศึกษาธิการ (2549) ที่ระบุว่า การพัฒนาคุณภาพคนจำเป็นต้องเสริมสร้างทั้งด้านความรู้ ความสามารถ และคุณธรรม เพื่อให้เกิดการคิดวิเคราะห์อย่างมีเหตุผล มีจริยธรรม ซื่อสัตย์ ซื่อสัตย์ ชยัน อุดหนุน และมีภูมิคุ้มกันในตนเอง ซึ่งจะนำไปสู่การดำรงชีวิตที่มีศักดิ์ศรีและความมั่นคง ทั้งทางเศรษฐกิจและสังคม ครอบครัวอบอุ่น และสังคมที่สงบสุข แนวทางนี้ยังชี้ว่าหลักพุทธธรรมสำหรับคฤหัสถ์หรือ “หลักธรรมาธรรม 4” ได้แก่ สัจจะ ทมะ ขันติ และจาคะ มีบทบาทสำคัญต่อการพัฒนาชีวิตมนุษย์ โดยเฉพาะการพัฒนาเยาวชนทั้งในด้านคุณวุฒิ คุณภาพ และคุณธรรม

เมื่อเปรียบเทียบกับงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง พบว่ามีความสอดคล้องอย่างชัดเจน งานวิจัยของ Prayukvong (2005) ที่ศึกษาแนวทาง Buddhist economics ในการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนภาคใต้ แสดงให้เห็นว่าการนำหลักพุทธธรรมมาเป็นแกนกลางในการประกอบอาชีพทำให้ชุมชนมีความเข้มแข็งและพึ่งตนเองได้ ขณะที่งานของ Prayukvong (2011) เรื่อง Community's Learning Process According to Sufficiency Economy Philosophy ก็ยืนยันว่าการใช้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงช่วยให้ชุมชนเรียนรู้และจัดการตนเองอย่างมีประสิทธิภาพ สอดคล้องกับผลการวิจัยที่หล่มสักที่ใช้ปรัชญาดังกล่าวในการพัฒนา และงานของ Prayukvong (2024) เกี่ยวกับ sufficiency economy and social innovation ก็ชี้ว่าภาครัฐมีบทบาทสำคัญในการทำหน้าที่เป็นพี่เลี้ยง ซึ่งตรงกับงานวิจัยที่ชุมชนหล่มสักได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานรัฐ

กล่าวโดยสรุป การวิจัยนี้สอดคล้องกับแนวคิดเชิงทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ทั้งในด้านการนำหลักพุทธธรรมมาสร้างคุณภาพชีวิตและความสงบสุขของสังคม การยึดหลักเศรษฐกิจพอเพียงเป็นแนวทางการพัฒนา และการสนับสนุนจากภาครัฐที่ทำหน้าที่พี่เลี้ยง ผลดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่าการพัฒนาชุมชนโดยใช้หลักพุทธธรรมและปรัชญาที่เหมาะสมกับบริบทท้องถิ่น เป็นแนวทางที่สามารถสร้างความเข้มแข็ง ความยั่งยืน และความเป็อยู่ที่ดีแก่สังคมได้อย่างแท้จริง

อภิปรายผลจากการวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 พบว่า การสร้างเครือข่ายชุมชนคุณธรรมในอำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ มีวิธีการดำเนินงานที่สำคัญ 3 ขั้นตอน ได้แก่ การปรับทุกข์และแลกเปลี่ยนเรียนรู้ปัญหา การผูกมิตรและมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหา และการพิชิตคู่ขัดแย้ง โดยอาศัยพลังความสามัคคีในชุมชน โดยเฉพาะในช่วงการแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 ชุมชนได้ประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรม เช่น การฝึกอานาปานสติและการเจริญสมาธิ เพื่อเสริมสร้างสุขภาพกายและใจ ลดความเครียด และเพิ่มความสามารถในการแก้ปัญหาอย่างมีสติ นอกจากนี้ ชุมชนยังได้ประกาศเจตนารมณ์ร่วมเป็นชุมชนคุณธรรม จัดทำแผนพัฒนาชุมชน และติดตามผลการดำเนินงานอย่างต่อเนื่อง อีกทั้งยังใช้เทคโนโลยี เช่น กลุ่มไลน์ เพื่อประสานงานและเผยแพร่กิจกรรมต่าง ๆ ครอบคลุมทั้งกิจกรรมทางศาสนา ประเพณี และกิจกรรมสร้างคุณธรรม

ผลการวิจัยนี้สอดคล้องกับงานวิจัยในพื้นที่อื่น เช่น การขับเคลื่อนชุมชนคุณธรรมด้วยพลังบวรที่วัดจาปา จังหวัดศรีสะเกษ ซึ่งชี้ให้เห็นว่าเครือข่ายบ้าน-วัด-โรงเรียน (บวร) เป็นกลไกสำคัญที่เชื่อมโยงการทำงานและก่อให้เกิดกิจกรรมคุณธรรมต่อเนื่อง (พระณัฐฐธนชัย จันทาผล และคณะ, 2563) ตรงกับพื้นที่หล่มสักที่ใช้บทบาทวัดและประชาชนเป็นแกนกลางในการจัดกิจกรรมด้านคุณธรรม

ในทำนองเดียวกัน งานวิจัยที่ตำบลท่าขนุน จังหวัดกาญจนบุรี พบว่าการสร้างเครือข่ายคุณธรรมต้องอาศัยแกนนำชุมชน หน่วยงานรัฐ และวัด เพื่อร่วมกันกำหนดกฎระเบียบ กองทุน และกิจกรรมที่เป็นรูปธรรม (พระศิระ จิตตสุโก (พิเชฐสกุล), 2562) สอดคล้องกับหล่มสักที่มีการจัดทำแผนพัฒนาชุมชนและติดตามผลโดยเน้นความร่วมมือและความรับผิดชอบร่วมกันของชุมชน

ขณะเดียวกัน รายงานเชิงนโยบายของกระทรวงวัฒนธรรม (2563) ยืนยันว่าบทบาทของภาครัฐในฐานะพี่เลี้ยงและการสร้างเวทีปรับทุกข์ แลกเปลี่ยนเรียนรู้ และการใช้สื่อสารชุมชน ถือเป็นเครื่องมือสำคัญใน

การสร้างเครือข่ายคุณธรรม ตรงกับการที่ชุมชนหล่มสักนำเทคโนโลยี เช่น กลุ่มไลน์ มาใช้ในการสื่อสารและเผยแพร่กิจกรรมคุณธรรมอย่างมีประสิทธิภาพ

นอกจากนี้ การสร้างเครือข่ายที่ประสบความสำเร็จยังขึ้นอยู่กับภาวะผู้นำของบุคคลในชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต, 2545) ที่กล่าวว่า “ผู้นำคือบุคคลที่จะมาประสานช่วยให้คนทั้งหลายรวมกัน ไม่ว่าจะเป็นการอยู่รวมกันหรือทำการร่วมกัน เพื่อพากันไปสู่เป้าหมายที่ตั้งงาม โดยภาวะผู้นำก็คือคุณสมบัติ เช่น สติปัญญา ความดีงาม ความรู้ความสามารถ ที่ทำให้เกิดการประสานและการนำพาไปสู่จุดหมายที่ตั้งงาม” ซึ่งเมื่อเปรียบเทียบกับการทำงานของชุมชนในอำเภอหล่มสัก จะเห็นได้ว่าผู้นำท้องถิ่นและพระสงฆ์มีบทบาทสำคัญในการประสานความร่วมมือ สร้างความสามัคคี และนำพาชุมชนไปสู่การพัฒนาอย่างยั่งยืน

กล่าวโดยสรุป ผลการวิจัยในอำเภอหล่มสักสอดคล้องกับงานวิจัยและแนวคิดทางทฤษฎี โดยชี้ให้เห็นว่าการสร้างเครือข่ายชุมชนคุณธรรมต้องอาศัยพลังความร่วมมือจากประชาชน วัด โรงเรียน และภาครัฐ ตลอดจนภาวะผู้นำที่มีคุณธรรมและความสามารถในการประสานความร่วมมือ ซึ่งสิ่งเหล่านี้มีผลทำให้ชุมชนเกิดความเข้มแข็ง สามารถแก้ไขปัญหาได้ด้วยตนเอง และสร้างความสงบสุขในสังคมอย่างยั่งยืน

อภิปรายผลจากการวิจัยตามวิจัยวัตถุประสงค์ข้อที่ 3 พบว่าการพัฒนารูปแบบการสร้างชุมชนคุณธรรมต้นแบบเชิงพุทธในอำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ มีเกณฑ์การคัดเลือกชุมชนโดยเน้นความพร้อมศักยภาพ จุดเด่น จุดด้อย และบทบาทของผู้นำในสามองค์กรหลัก คือ บ้าน วัด และโรงเรียน โดยใช้หลัก “4 ก.” ได้แก่ กรรมการ กฎระเบียบ กองทุน และกิจกรรม เพื่อเป็นกลไกให้การพัฒนามีความต่อเนื่องและมีประสิทธิภาพ การดำเนินงานยังยึดหลักพุทธธรรมเป็นสำคัญ ได้แก่ สังคหวัตถุ 4 ที่มุ่งสร้างความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ความสามัคคี และความสัมพันธ์อันดีในชุมชน และเบญจศีล-เบญจธรรม เพื่อปลูกฝังการเว้นอบายมุข การรักษาศีลธรรม และการดำรงชีวิตอย่างถูกต้อง ซึ่งทั้งหมดนี้ช่วยให้ชุมชนสามารถพัฒนาตนเองจนเกิดเป็นชุมชนคุณธรรมต้นแบบที่มีความเข้มแข็งทั้งทางจิตใจและสังคม

เมื่อเปรียบเทียบกับงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง พบว่ามีความสอดคล้องกันในหลายประการ เช่น งานวิจัยของนิยานันท์ วุฒินมศักดิ์ (2565) ที่ศึกษาเรื่อง การพัฒนาชุมชนคุณธรรมต้นแบบบ้านใหม่พัฒนา อำเภออุ้มผาง จังหวัดน่าน ชี้ให้เห็นว่าต้นแบบของชุมชนคุณธรรมเกิดจากทุนวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น ผสมผสานกับการมีส่วนร่วมของประชาชนและหน่วยงานรัฐ จนก่อให้เกิดกิจกรรมคุณธรรมและความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจ-สังคม ซึ่งใกล้เคียงกับผลวิจัยในอำเภอหล่มสักที่ใช้หลัก “4 ก.” เป็นเครื่องมือในการจัดระบบพัฒนา งานวิจัยอีกชิ้นของ พระศิระ จิตตสุโข (2565) ที่ศึกษาเรื่อง พลังบวรสู่ความเข้มแข็งของชุมชนคุณธรรมต้นแบบวัดท่าขนุน อำเภอทองผาภูมิ จังหวัดกาญจนบุรี พบว่า การพัฒนาชุมชนคุณธรรมต้นแบบต้องใช้หลักพุทธธรรมเป็นแกนกลางควบคู่กับการบริหารจัดการที่เป็นระบบ โดยมีการกำหนดกฎระเบียบ กองทุน และกิจกรรมอย่างต่อเนื่องเพื่อสร้างพฤติกรรมเชิงคุณธรรมของประชาชน ซึ่งสะท้อนกับผลการวิจัยในพื้นที่หล่มสักที่ใช้ทั้งเบญจศีล-เบญจธรรมและสังคหวัตถุ 4 เป็นแนวทางสำคัญ

นอกจากนี้ งานวิจัยของพระครูอรุณจริยานุวัตร และคณะ (2565) ที่ว่าด้วยการขับเคลื่อนสังคมอุดมธรรมโดยใช้กลไกบวร ยังระบุว่า การมีส่วนร่วมของบ้าน-วัด-โรงเรียนเป็นพื้นฐานของการสร้างต้นแบบชุมชนคุณธรรม ซึ่งสอดคล้องกับผลการวิจัยในอำเภอหล่มสักที่เน้นบทบาทของสามองค์กรหลักดังกล่าว นอกจากนี้ผลการวิจัยนี้ยังสอดคล้องกับแนวคิดของ วศิน อินทสระ (2546) ที่กล่าวถึงบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาจิตใจประชาชน โดยใช้หลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ และปัญญา เพื่ออบรมให้ประชาชนปฏิบัติธรรมตั้งแต่ระดับหมู่บ้านและตำบล อันเป็นการสร้างค่านิยมและบรรทัดฐานสังคมที่ตั้งงาม และส่งผลโดยตรงต่อการพัฒนาด้านเศรษฐกิจและสังคมในระยะยาว ดังปรัชญาที่ว่า “จะพัฒนาการต้องเริ่มที่ตน จะพัฒนาคนต้องเริ่มที่

จิตใจ จะพัฒนาใครเขาต้องเริ่มต้นที่เราก่อน” สิ่งนี้ตรงกับกระบวนงานของชุมชนคุณธรรมต้นแบบเชิงพุทธในอำเภอหล่มสักที่ใช้ศีลธรรมและการฝึกจิตใจเป็นรากฐานในการพัฒนา

กล่าวโดยสรุป ผลการวิจัยในอำเภอหล่มสักสอดคล้องกับงานวิจัยในพื้นที่อื่น ๆ และสอดคล้องกับแนวคิดทางทฤษฎี โดยชี้ให้เห็นว่าการพัฒนาชุมชนคุณธรรมต้นแบบเชิงพุทธจำเป็นต้องบูรณาการหลักธรรมทางศาสนาเข้ากับกลไกการพัฒนาชุมชน ทั้งในด้านผู้นำ องค์กร และกติกาชุมชน เมื่อดำเนินการอย่างต่อเนื่องจะช่วยเสริมสร้างความเข้มแข็งทางจิตใจและสังคม และนำไปสู่การพัฒนาที่มั่นคงและยั่งยืนในระยะยาว

องค์ความรู้วิจัย

จากการศึกษาและวิเคราะห์ผลการวิจัยเกี่ยวกับการพัฒนารูปแบบการสร้างสังคมและชุมชนคุณธรรมต้นแบบเชิงพุทธในอำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ สามารถสังเคราะห์เป็นองค์ความรู้ใหม่ดังนี้

1. **การบูรณาการหลักพุทธธรรมกับการพัฒนาชุมชน** การใช้หลักพุทธธรรม โดยเฉพาะหลักพรവാธธรรม 4 สังคหวัตถุ 4 และเบญจศีล-เบญจธรรม สามารถทำหน้าที่เป็น “กลไกทางวัฒนธรรม” ที่สร้างความสมดุลทั้งทางจิตใจและสังคม ทำให้ประชาชนดำเนินชีวิตด้วยคุณธรรม และเกิดภูมิคุ้มกันทางสังคม ลดปัญหาสังคม เช่น ความขัดแย้ง ยาเสพติด และพฤติกรรมเสี่ยงต่าง ๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

2. **การพัฒนาเครือข่ายคุณธรรมผ่านกระบวนการมีส่วนร่วม** การสร้างเครือข่ายชุมชนคุณธรรมมิใช่เพียงการรวมกลุ่มเชิงโครงสร้าง แต่เป็นกระบวนการทางสังคมที่เริ่มจากการปรับตัวและแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การสร้างมิตรภาพ และการร่วมกันแก้ปัญหาความขัดแย้ง กระบวนการดังกล่าวทำให้ชุมชนเกิดพลังสามัคคีและสามารถสร้างเจตนารมณ์ร่วมในการเป็นชุมชนคุณธรรมได้อย่างยั่งยืน

3. **บทบาทของ “สามองค์กรหลัก” (บ้าน-วัด-โรงเรียน)** บ้าน วัด และโรงเรียน เป็นกลไกหลักในการสร้างและขับเคลื่อนคุณธรรมในชุมชน โดยบ้านมีหน้าที่ปลูกฝังคุณธรรมในครอบครัว วัดเป็นศูนย์กลางจิตวิญญาณและกิจกรรมทางศาสนา และโรงเรียนเป็นพื้นที่สร้างกระบวนการเรียนรู้เชิงคุณธรรมสำหรับเยาวชน เมื่อทั้งสามองค์กรทำงานร่วมกัน จะเกิดพลังบูรณาการที่สร้างรูปแบบการพัฒนาที่ต่อเนื่องและยั่งยืน

4. **กลไก “4 ก.” เป็นเครื่องมือสร้างต้นแบบเชิงระบบ** การจัดตั้งคณะกรรมการ (กรรมการ) การมีกฎระเบียบที่ชัดเจน (กฎระเบียบ) การสร้างกองทุนเพื่อการพัฒนา (กองทุน) และการดำเนินกิจกรรมต่อเนื่อง (กิจกรรม) ถือเป็นกลไกที่ทำให้การสร้างต้นแบบชุมชนคุณธรรมมีความชัดเจน วัดผลได้ และต่อยอดได้จริง ทั้งยังทำให้ชุมชนเกิดความเป็นเจ้าของร่วมในการพัฒนา

5. **การใช้เทคโนโลยีสื่อสารเสริมพลังชุมชนคุณธรรม** การประยุกต์ใช้เทคโนโลยีการสื่อสาร เช่น การใช้กลุ่มไลน์ของชุมชน เป็นตัวอย่างของการนำเครื่องมือสมัยใหม่มาช่วยขับเคลื่อนคุณธรรมในสังคม ทำให้การประสานงาน การเผยแพร่กิจกรรม และการสร้างความตื่นตัวในเครือข่ายชุมชนเกิดประสิทธิภาพสูงขึ้น

6. **การพัฒนาคุณธรรมเป็นฐานของการพัฒนาที่ยั่งยืน** การวิจัยชี้ให้เห็นว่าการพัฒนาคุณธรรมในชุมชนไม่ได้ส่งผลเพียงด้านจิตใจหรือศาสนาเท่านั้น แต่ยังมีผลโดยตรงต่อความมั่นคงทางเศรษฐกิจและความสงบสุขของสังคม การใช้คุณธรรมเป็นฐานการพัฒนาชุมชนจึงเป็นการสร้างรากฐานความยั่งยืนทั้งในมิติครอบครัว เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม

กล่าวโดยสรุป การพัฒนาชุมชนคุณธรรมต้นแบบเชิงพุทธจำเป็นต้องอาศัยการบูรณาการหลักพุทธธรรมเข้ากับกลไกการพัฒนาชุมชน โดยใช้สามองค์กรหลัก (บ้าน วัด โรงเรียน) และกลไก “4 ก.” เป็นฐานการจัดการ อีกทั้งการนำเทคโนโลยีมาช่วยเสริมทำให้เครือข่ายเข้มแข็งและยั่งยืน การพัฒนาคุณธรรมจึงมิใช่เพียงเรื่องศาสนา แต่เป็นฐานสำคัญของการพัฒนาที่ยั่งยืนทั้งสังคม

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

1.1 ส่งเสริมการบูรณาการหลักพุทธธรรมในระดับครอบครัวและชุมชน ควรสนับสนุนให้ครอบครัวและชุมชนใช้หลักพุทธธรรม เช่น ขรวาสาธรรม 4 และสังคหวัตถุ 4 เป็นแนวทางดำเนินชีวิต เพื่อสร้างภูมิคุ้มกันทางจิตใจและลดปัญหาสังคม

1.2 พัฒนากลไกการมีส่วนร่วมที่เข้มแข็ง ควรสร้างเวทีแลกเปลี่ยนความคิดเห็น การมีส่วนร่วมในรูปแบบ “ประชาคม” อย่างสม่ำเสมอ เพื่อให้การพัฒนาคุณธรรมเกิดจากพลังร่วมของคนในพื้นที่จริง

1.3 ต่อยอดรูปแบบ “4 ก.” ให้เป็นระบบถาวร ผลวิจัยชี้ว่ากรรมการ กุฎระเบียบ กองทุน และกิจกรรม เป็นหัวใจสำคัญ จึงควรนำไปจัดทำเป็นคู่มือหรือแนวทางปฏิบัติที่สามารถประยุกต์ใช้ได้ในทุกชุมชน

2. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

2.1 ผลักดันนโยบาย “พลังบวร” อย่างเป็นระบบ รัฐควรส่งเสริมความร่วมมือระหว่างบ้าน วัด โรงเรียน และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เพื่อสร้างชุมชนคุณธรรมต้นแบบที่มีความยั่งยืน

2.2 บูรณาการคุณธรรมกับนโยบายเศรษฐกิจและสังคม ควรกำหนดนโยบายที่ใช้คุณธรรมเป็นฐาน เช่น กองทุนชุมชนคุณธรรม หรือโครงการพัฒนาเศรษฐกิจพอเพียงเชิงคุณธรรม เพื่อลดความเหลื่อมล้ำและเสริมสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจและสังคม

2.3 พัฒนาโครงสร้างสนับสนุนจากภาครัฐ ควรมีการสนับสนุนด้านงบประมาณ องค์ความรู้ และบุคลากรที่มีความเชี่ยวชาญ เพื่อนำแนวทางคุณธรรมไปสู่การปฏิบัติจริงในพื้นที่

3. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

3.1 ศึกษารูปแบบการขับเคลื่อนในพื้นที่ที่หลากหลาย ควรมีการวิจัยเปรียบเทียบชุมชนคุณธรรมในภูมิภาคต่าง ๆ เพื่อหาความแตกต่างและองค์ประกอบร่วมที่เป็นปัจจัยแห่งความสำเร็จ

3.2 วิเคราะห์ผลกระทบเชิงเศรษฐกิจและสังคมในระยะยาว งานวิจัยครั้งต่อไปควรเน้นวัดผลด้านเศรษฐกิจชุมชน คุณภาพชีวิต และการลดปัญหาสังคม เพื่อยืนยันว่าคุณธรรมสามารถเป็นฐานพัฒนาที่ยั่งยืนได้จริง

3.3 ศึกษาบทบาทของเทคโนโลยีดิจิทัล ควรมีการวิจัยเพิ่มเติมเกี่ยวกับการใช้สื่อสังคมออนไลน์และเทคโนโลยีสารสนเทศในการสร้างเครือข่ายและขับเคลื่อนกิจกรรมคุณธรรม โดยเฉพาะกับเยาวชน

บรรณานุกรม

กระทรวงวัฒนธรรม. (2563). รายงานผลการดำเนินงาน โครงการพัฒนาต่อยอดทุนทางวัฒนธรรมตามรอย ศาสตร์พระราชา เพื่อชุมชนเข้มแข็งอย่างยั่งยืน (บวร on Tour) ของชุมชนคุณธรรมน้อมนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงขับเคลื่อนด้วยพลังบวร ปีงบประมาณ พ.ศ.2564. เชียงราย: กลุ่มกิจการพิเศษ สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดเชียงราย.

กระทรวงศึกษาธิการ. (2549). นโยบายการพัฒนาด้านการศึกษา. กรุงเทพมหานคร: บริษัทสกายบุ๊กส์ จำกัด.

ธีระวุฒิ อรุณเวช. (2544). กระบวนการพัฒนาสังคมสู่ความอยู่เย็นเป็นสุขในระดับพื้นที่บนฐานพุทธธรรม. กรุงเทพมหานคร: กระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์.

นิยานันท์ วุฒิพนมศักดิ์ และคณะ. (2565). การพัฒนาชุมชนคุณธรรมต้นแบบบ้านใหม่พัฒนา อำเภอกู่เพียง จังหวัดน่าน. วารสาร มจร. ตรีภูมยชัยปริทรรศน์, 6(2) 96–110.

- พระครูอรุณจริยานุวัตร และคณะ. (2565). บ.ว.ร. นครปฐม : การพัฒนารูปแบบและขับเคลื่อนสังคมอุดมธรรมเพื่อสร้างนิเวศน์วัฒนธรรมภูมิคุ้มกันทางสังคมและต่อต้านการทุจริตด้วยพุทธวิถีจังหวัดนครปฐม. (รายงานการวิจัย). สถาบันวิจัยญาณสังวร มหาวิทยาลัยมหาจุฬารามราชวิทยาลัย.
- พระณัฐฐนชัย จันทาผล และคณะ. (2563). การขับเคลื่อนชุมชนคุณธรรมด้วยพลังบวร วัดจาปา อำเภอกันทรารมย์ จังหวัดศรีสะเกษ. *วารสาร มจร อุบลประทรรศน์*, 5(1), 183–193.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). (2544). *การมีส่วนร่วมของผู้ปกครองในการจัดการศึกษาคณะสงฆ์*. (พิมพ์ครั้งที่ 4). กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย..
- พระธรรมปิฎก. (ป.อ. ปยุตฺโต). (2537). *ความสำคัญของพระพุทธศาสนาในฐานะศาสนาประจำชาติ*. กรุงเทพมหานคร: บริษัท สหธรรม จำกัด.
- พระศิระ จิตตสุโข. (2565). พลังบวรสู่ความเข้มแข็งของชุมชนคุณธรรมต้นแบบวัดท่าขนุน อำเภอทองผาภูมิ จังหวัดกาญจนบุรี. *วารสาร มจร กาญจนปริทรรศน์*, 2(3), 187–198.
- วสิน อินทสระ. (2546). *การเผยแผ่ศาสนา*. กรุงเทพมหานคร: กรมการศาสนา.
- สภาพนายความ. (2544). *รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.2540*. กรุงเทพมหานคร: บริษัท บพิการพิมพ์ จำกัด.
- กลุ่มงานพัฒนากฎหมาย สำนักกฎหมาย สำนักงานเลขาธิการวุฒิสภา ปฏิบัติหน้าที่สำนักงานเลขาธิการสภานิติบัญญัติแห่งชาติ. (2560). *รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560*. กรุงเทพมหานคร: กลุ่มงานการพิมพ์ สำนักการพิมพ์ สำนักงานเลขาธิการวุฒิสภา ปฏิบัติหน้าที่สำนักงานเลขาธิการสภานิติบัญญัติแห่งชาติ
- Prayukvong, W. (2005). A Buddhist economic approach to the development of community enterprises: A case study from Southern Thailand. *Cambridge Journal of Economics*, 29(6), 1171–1185. <https://doi.org/10.1093/cje/bei072>
- Prayukvong, W. (2011). Community's learning process according to sufficiency economy philosophy: A case study of Mai Rieng community, Chawang district, Nakhon Si Thammarat province. *International Journal of Humanities and Social Science*, 1(5), 137–145.
- Prayukvong, W. (2024). The sufficiency economy philosophy as an approach to social innovation: Case studies of local governments in Thailand. *Asia Pacific Business Review*, 30(1), 1–24. <https://doi.org/10.1080/13511610.2023.2250924>